

PUSKÁS ANNA¹**A kulturális javak fegyveres konfliktusokban való védelmének eszközei nemzetközi szinten****Cultural Property in Crossfire and International Responses Through the Example of Mali****Absztrakt**

Jelen tanulmány célja a Maliban 2012 januárjában kitört felkelés, s még szűkebben a Timbuktuiban, elsősorban 2012. január és 2016. szeptember között törtétek példáján igazolni, hogy napjaink fegyveres konfliktusai, illetve az egyre nagyobb biztonsági kihívást jelentő terrorizmus következtében kulturális örökségünk minden korábnál nagyobb veszélyben van, amelynek megakadályozásához komplex nemzetközi együttműködés szükséges. Az Ansar Dine-hez és a vele szoros kapcsolatban álló AQIM-hoz köthető többek között Timbuktu 14 mauzóleumának lerombolása, amelyek majdnem mindegyike az UNESCO Világörökségi Listájának részét képezi. A Nemzetközi Büntetőbíróság által az események miatti első felelősségre vont személy, Ahmad Al Faqi Al Mahdi ügyében született ítélet úttörő jelentőségű mind a Büntetőbíróság történetében, mind a fegyveres konfliktusok idején megvalósuló nemzetközi fellépés terén és precedensértékű lehet a későbbiekben.

Kulcsszavak: kulturális javak, terrorizmus, Nemzetközi Büntetőbíróság, UNESCO, MINUSMA

Abstract

The aim of the present essay is to prove by the example of the Mali conflict, especially by the events between January 2012 and September 2016 in Timbuktu that today's armed conflicts and terrorism mean a greater danger than ever before to our cultural heritage, therefore a complex international cooperation is needed to prevent it. The destruction of 14 mausoleums of Timbuktu - almost all of them is part of the UNESCO World Heritage list - can be linked to Ansar Dine and AQIM. The verdict of in the case of Ahmad Al Faqi Al Mahdi condemned for the events

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem - National University of Public Service, E-mail: puskas.anna17@gmail.com ORCID: 0000-0003-3947-3684

by the International Criminal Court is groundbreaking both in the history of ICC and in the international action during armed conflicts and it can serve as a precedent in the future.

Keywords: *cultural property, terrorism, International Criminal Court, UNESCO, MINUSMA*

1. A MEGELŐZÉS ESZKÖZEI: A HÁGAI EGYEZMÉNY ÉS AZ UNESCO SZEREPE

Habár már a 18. századtól elkezdett formálódni az igény a kulturális értékek védelmére fegyveres konfliktusok idején, s a 19. század közepére a nemzetközi szokásjog részévé váltak bizonyos korlátozások, igazi áttörést a második világháború eseményei hoztak.² A katonai pusztító erő növekedésével, illetve a már itt megjelenő, de a későbbiekben a harmadik világ jellemzőjévé váló gerilla-hadviselés során a fegyveres összecsapások nem korlátozódtak a frontvonalra, a hátszázgot, a polgári lakosságot és javakat is súlyosan érintették,³ így szűkségessé vált egy részletesebb szabályozás tágabban véve a polgári áldozatok, illetve a téma szempontjából elsődleges kulturális javak védelmére.

A hadviselés jogának már szokásjoggá vált szabálya a civil célpontok,⁴ s ezen belül a kulturális javak támadásának tilalma. Az 1899-es és 1907-es Hágai Egyezmények voltak az első átfogó nemzetközi dokumentumok, amelyek a háború jogát hivatottak szabályozni, s rögzítették a kulturális értékek és vallási létesítmények fosztogatásának és lerombolásának tilalmát, de itt még, mint magántulajdont.⁵ (A későbbi egyezmények a védelem alapjának az emberiség közös örökségére való hivatkozást nevezik meg.)

Az erőszak alkalmazásának tilalmával a hágai joganyag fokozatosan beépült a genfi, vagy más néven humanitárius nemzetközi jogba.⁶ Bár az 1949-es Genfi Egyezmények nem tartalmaztak közvetlen rendelkezéseket ezen a téren, az ehhez csatolt 1977-es nemzetközi fegyveres konfliktusokról szóló I. Kiegészítő Jegyzőkönyv III. fejezete már rendelkezik a polgári javak, és így a kulturális javak és kegyhelyek védelmére vonatkozó általános szabályokról, rögzítve a később részletesen bemutatott Hágai Egyezmény elsődleges szerepét ezen a területen.⁷ Az 53. cikk mellett, hogy tiltja ellenséges cselekmények folytatását, illetve ellenük való megtorló intézkedések érvényesítését, azok katonai erőfeszítések

² JOHNSON, Major John C.: Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation, Vols. 190/91, Military Law Review, 2007, 111-152. o.

³ KOVÁCS Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2011, 572-579. o.

⁴ Polgári javaknak tekinthető, ami nem számít katonai célpontnak, különösen ide sorolja: kulturális javak és kegyhelyek, polgári lakosság létfenntartásához nélkülözhetetlen javak, természeti környezet, veszélyes erőket tartalmazó létesítmények Forrás: Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket Kiegészítő és a Nemzetközi Fegyveres Összeütközések Áldozatainak Védelméről Szóló Jegyzőkönyv (továbbiakban: Genfi Egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyve) III. fejezet

⁵ JOHNSON: i.m., 120. o.

⁶ KOVÁCS: i.m., 570. o.

⁷ JOHNSON: i.m., 131. o.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

támogatására való felhasználását is kizárja.⁸ A nem nemzetközi konfliktusok szabályait rögzítő II. Kiegészítő Jegyzőkönyv ide vonatkozó rendelkezései némileg korlátozottabbak:

„(...) minden ellenséges cselekmény tilos történelmi műemlékek, műalkotások vagy kegyhelyek ellen, melyek a népek kulturális vagy szellemi örökségét képezik; ugyancsak tilos mindezeket katonai célok támogatására felhasználni.”⁹

Azonban a védetség megszűnik, s jogszerűen támadható a civil/kulturális objektum, mikor az katonai célponttá válik. Ez akkor áll elő, ha az jellegénél (pl. történelmi erődítmény), céljánál (pl. történelmi hidak), elhelyezkedésénél (pl. tűzvonalban található), vagy rendeltetésénél (általában ez a döntő; olyan módon történő felhasználás, hogy az a katonai műveletekhez hatékonyan hozzájárul)¹⁰ fogva elősegíti a katonai műveletet és annak teljes, vagy részleges megsemmisítése katonai előnnyel jár.¹¹ Minden esetben meg kell tenni a szükséges óvintézkedéseket, felmérni, hogy az adott katonai cél másként nem érhető el, illetve az arányosság elvét tiszteletben kell tartani.^{12, 13}

Megjegyzendő, hogy az arányosság mind kvalitatív, mind kvantitatív értelemben érvényes: a szóban forgó objektum által képviselt kulturális értelemben vett érték mérlegelése is szükséges. Erre példaként hozható fel az amerikai koalíciós erők döntése az 1991-es Öböl-háború idején, mikor Irak két vadászpülőgépet helyezett el az Urban található zikkurat közelében, de a templomra jelentett kockázat következtében az amerikaiak lemondtak a támadásról.¹⁴

A közvetlen védelmet elsősorban szintén a második világháború eseményeinek fényében, 1954-ben az UNESCO égisze alatt Hágában született Egyezmény (továbbiakban: Egyezmény) (illetve annak Végrehajtási Szabályzata) garantálja, amely kimondottan a kulturális javak oltalmazását és kímélését hivatott szolgálni fegyveres konfliktus idején, megállapítva, hogy a haditechnika fejlődésével ezen objektumok egyre nagyobb veszélynek vannak kitéve. Ez egyrészt magában foglalja megfelelő jogi rezsím kialakítását még békeidőben, illetve a kulturális javak, és közvetlen környezetük háborús célokra való felhasználásának megakadályozását a fegyveres összecsapások során.¹⁵ Ezt azóta két jegyzőkönyvvel egészítették ki.

⁸ Genfi Egyezmények 1. Kiegészítő Jegyzőkönyve 53. cikk

⁹ Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket Kiegészítő és a Nem Nemzetközi Fegyveres Összeütközések Áldozatainak Védelméről Szóló Jegyzőkönyv (továbbiakban: Genfi Egyezmények II. Kiegészítő Jegyzőkönyve) 16. cikk

¹⁰ O'KEEFE, Roger: Protection of Cultural Property under International Criminal Law, Melbourne Journal of International Law, Vol. 11, 2010, 350-352. o.

¹¹ Genfi Egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyve, 52. cikk (2)

¹² Genfi Egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyve, 57. cikk

¹³ A Hágai Egyezmény megfogalmazásában az előírtaktól való eltérés akkor jogszerű, ha azt elháríthatatlan katonai szükségesség követeli meg. Forrás: a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, 4. cikk (2) (továbbiakban: Egyezmény)

¹⁴ MILLIGAN, Ashlyn: Targeting Cultural Property: The Role of International Law, Journal of Public and International Affairs, Volume 19, 2008, 98. o.

¹⁵ Egyezmény, Preambulum, 2-5. cikk

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

Az I. Kiegészítő Jegyzőkönyvet az Egyezményvel egy időben fogadták el, s a kulturális javak illegális kivitelének megakadályozását, illetve megszállás esetén a megszállott területről a megszálló saját területére behozott javak zárlat alá helyezését és az ellenségeskedés után azok visszaszolgáltatását szabályozza.¹⁶

Az Egyezmény előírja a Szerződő Felek részére, hogy a fegyveres erők személyzetét már békeidőben e szabályok tiszteletben tartására oktassák, illetve külön szakszemélyzetet állítsanak fel ennek érdekében.¹⁷ Az Egyezmény hatálya kiterjed nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokra is, ahol szintén minden felet kötnék a rögzített rendelkezések,¹⁸ illetve részleges/teljes megszállásra is, még ha az nem is ütközik fegyveres ellenállásba.¹⁹

Különleges védelem biztosítható az Egyezmény keretében ingó kulturális javak elrejtésére szolgáló óvóhelyeknek, műemlékközpontoknak, és más igen nagyjelentőségű ingatlan kulturális javaknak, ha azok a katonailag érzékeny pontoktól megfelelő távolságra helyezkednek el és nem használják őket katonai célokra. Ezeknek felvételét kell kérni az UNESCO által vezetett jegyzékbe, a nemzetközi ellenőrzés számára elérhetővé kell tenni, és a megfelelő jelzéssel kell őket ellátni.²⁰ Emellett a kulturális javak szállítása is különleges védelmet élvezhet.²¹

Az 1980-as évek végi, 1990-es évek eleji események viszont rávilágítottak az Egyezmény hiányosságaira. Az 1991-ben megkezdődött felülvizsgálati folyamat célja a dokumentum új trendekhez és a nemzetközi jog fejlődéséhez való illesztése volt. A II. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1999-es elfogadása jelentős lépés volt, hiszen az Egyezmény számos kritikus pontját módosította és pontosította, úgymint a katonai szükségesség kivételét és a különleges védelem rendszerét.²² 2004-ben lépett hatályba, de egyelőre csak 74 állam csatlakozott hozzá,²³ ami korlátozza a rendelkezések érvényesíthetőségét. A Jegyzőkönyv célja, hogy a felek „részére olyan eszközt biztosítson, amely közvetlenebb részvételüket teszi lehetővé a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelmében ennek megfelelő eljárások létrehozásával.”²⁴ A különleges védelem mellett bevezeti a kiemelt védelem rendszerét, amely korlátozottabb körben, az alábbi feltételekkel igényelhető:

¹⁶ Az Egyezmény I. Kiegészítő Jegyzőkönyve (a kulturális javak háború idején megszállott területről való kivitelének tilalma tárgyában) (továbbiakban: I. Kiegészítő Jegyzőkönyv)

¹⁷ Egyezmény, 7. cikk

¹⁸ Egyezmény, 9. cikk

¹⁹ Egyezmény, 5. cikk

²⁰ Egyezmény, II. fejezet

²¹ Egyezmény, III. fejezet

²² Second Protocol to the Hague Convention <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/1999-second-protocol/> (2018.01.29.)

²³ Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. The Hague, 26 March 1999 <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=15207&language=E&order=alpha> (2018.01.29.)

²⁴ Második Jegyzőkönyv a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hági Egyezményhez (továbbiakban II. Kiegészítő Jegyzőkönyv), Preambulum

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

„a) az emberiség számára kiemelkedő jelentőségű kulturális örökségek;

b) a kulturális javakat megfelelő belső jogi és közigazgatási intézkedések védik, amelyek elismerik azok kivételes kulturális-történelmi értékét, és biztosítják legmagasabb szintű védelmüket;

c) nem használják azokat katonai célokra vagy katonai területek megvédésére, továbbá a kulturális javak felett felügyeletet gyakorló Fél nyilatkozatot tett, amelyben megerősíti, hogy nem kerül sor ilyen célú felhasználásra.”²⁵

A 6. cikk a) pontja pontosítja a katonai szükségesség fogalmát, ezzel direkter módon átültetve a genfi szabályokat.²⁶ A védelem alól való feloldás csak abban az esetben és addig érvényes, míg „(i) az említett kulturális javak funkciójukat tekintve katonai célpontokká váltak; és (ii) más ésszerű megoldás nem áll rendelkezésre, amely a szóban forgó célpont ellen elkövetett ellenséges cselekmény által nyújtott katonai előnyhöz hasonló lehetőséget kínál.”²⁷ Ilyen jellegű döntést csak zászlóaljjal egyenlő vagy annál jelentősebb katonai erő parancsnoka hozhat, vagy annál kisebb katonai erőé, amennyiben a körülmények más lehetőségre nem adnak módot. Amennyiben mód van rá, az ilyen jellegű döntést előre közölni kell. Emellett a 7. és 8. cikk felsorolja a támadás esetén, vagy ellenségeskedéssel szemben teendő óvintézkedéseket, amelyekkel elkerülhető a kulturális javak veszélyeztetése.²⁸

A Jegyzőkönyv továbbá részletezi az oltalmazás békeidőben használt eszközeit, ez az alábbiakra terjedhet ki többek között: leltárkészítés, szükségintézkedések megtervezése tűz és szerkezeti összeomlás esetére, előkészületek ingó kulturális javak elszállítására vagy gondoskodás az említett kulturális javak megfelelő helyszíni védelméről, és a kulturális javak oltalmazásáért felelős illetékes hatóságok kijelölése.²⁹

Az Egyezmény bevezet egy univerzális jelképet a kulturális javak, ellenőrzési feladatokkal ellátott, illetve a védelmükre rendelt személyzet azonosításának megkönnyítése érdekében, ez érvényes mind az általános, mind a különleges, mind a kiemelt védelmet élvező kulturális javakra. Ez egy alul hegyesedő, haránt váltakozó kék és fehér mezőkből álló pajzs, ezt vagy külön, vagy háromszög alakban hármassával (ez utóbbit csak különleges védelem alatt álló javak, kulturális javak szállítmányának és rögtönzött óvóhelyek megjelölésére) kell alkalmazni.³⁰

²⁵ II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 10. cikk

²⁶ BEVAN, Robert: *The Destruction of Memory, Architecture at War*, Reaktion Books, London, 2006, 204. o.

²⁷ II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 6. cikk a)

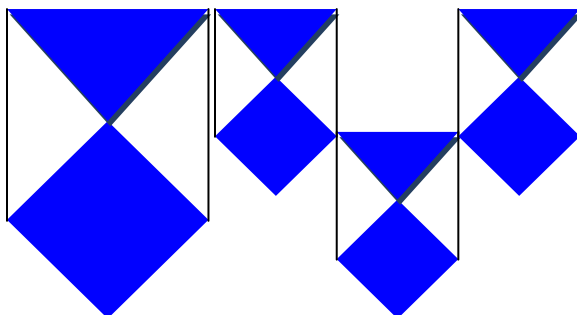
²⁸ II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 6-8. cikk

²⁹ II. Kiegészítő Jegyzőkönyv, 5. cikk

³⁰ Egyezmény V. fejezet

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

A jelvény alkalmazásának lehetőségei (saját szerkesztés)

De megjegyzendő, hogy a jelzés gyakran ellenkező reakciót is kiválthat, ami miatt a részes felek vonakodhatnak az ilyenfajta megjelöléstől: az ellenfél számára könnyebbé teszi a célcsoport számára értékes objektumok beazonosítását. Horvátország a háború előtt kulturális örökségének többségét ellátta a jelzéssel, mint például Dubrovnik óvárosát is, de állítása szerint ezeket szándékosan célozták a jugoszláv erők.³¹

Bár az Egyezményt igen széles körben elfogadták s számos rendelkezése szokásjogi erővel bír, mégis néhány fontos állam nem, vagy csak jóval később csatlakozott hozzá, ami leginkább az iraki invázió kapcsán idézett elő vitatott helyzetet, hiszen a fosztogatások és pusztítások egy része Bagdadban már a koalíciós erők bevonulása után történt, illetve több, a kulturális örökségre veszélyt jelentő katonai műveletet hajtottak végre.³² Az USA végül 2009-ben vált a szerződés részesévé,³³ de katonai kézikönyveiben egyébként már előtte is elismerte, mint nemzetközi szokásjogot.³⁴

Az Egyesült Királyság a második jegyzőkönyv megalkotása után bejelentette ratifikációs szándékát, s 2015 júniusában az ISIS szíriai pusztításainak hatására ezt újonnan megerősítette.³⁵ Végül 2017. szeptember 12-én ratifikálta azt és csatlakozott jegyzőkönyveihez, amelyek a ratifikáció után három hónappal léptek hatályba.³⁶

³¹ MILLIGAN: i.m., 99-100. o.

³² GERSTENBLITH, Patty: The Law as a Tool for Cultural Heritage Preservation: The Case of Iraq and Afghanistan, Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation ed. AGNEW, Neville – BRIDGLAND, Janet, College of Law Faculty Publications, Los Angeles, 2006, 234-240. o.

³³ The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, U.S. Committee of the Blue Shield <http://uscbs.org/1954-hague-convention.html> (2018.01.29.)

³⁴ United States of America; Practice Relating to Rule 40. Respect for Cultural Property https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_us_rule40 (2018.01.29.)

³⁵ UK to adopt Hague Convention to protect artefacts in war zones, 2015 <http://www.bbc.com/news/uk-33213911> (2018.01.29.)

³⁶ Ratification and accession by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and accession to, its First Protocol (The Hague, 14 May 1954) and its Second Protocol (The Hague, 26 March 1999)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

Ha a pusztítás nem a háború eseményeivel kapcsolatosan történik, másfajta jogi szabályozás alá esik, ebben az esetben többek között az 1972-es Világörökség Egyezmény illetve az 1970-es, a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló Egyezmény lesz az irányadó. Vagyis az 1954-es Egyezmény alkalmazásához két feltétel szükséges: amellett, hogy fegyveres konfliktus áll fenn, a szóban forgó cselekménynek azzal kapcsolatban kell állnia. (Ebben a vonatkozásban az afganisztáni Buddha-szobrok esete nem tartozott az Egyezmény hatálya alá).³⁷

Az 1972-es Világörökség Egyezmény által biztosított mechanizmus a Veszélyben levő Világörökség Jegyzéke. Ez békeidőben jelentkező kockázatok (például természeti csapások, környezetszennyezés, városiasítás, turisztikai fejlesztések) mellett a világörökségi helyszínek (tehát a vizsgálatom tárgyát képező kulturális javak egy szűkebb körét) fegyveres konfliktusok által való, súlyos és különleges veszélyeztetettséget is magában foglalja. Ennek célja egyrészt a nemzetközi közösség figyelmének felhívása, másrészt annak elősegítése, hogy minél gyorsabban hathatós segítséget tudjanak nyújtani annak védelme érdekében.³⁸

Fegyveres konfliktusokban a káoszt kihasználva könnyebb az értékek megszerzése, piacra juttatása, s ez jelentős jövedelemforrást jelenthet. Ennek megakadályozására összehangolt és átfogó nemzetközi együttműködés szükséges. Ilyen kezdeményezésnek tekinthető a 2003-ban elindított Kimberley-folyamat, amely az afrikai konfliktusok finanszírozását szolgáló illegális gyémántkereskedelemnek hivatott gátat szabni, minimum követelményeket előírva a termelés és az értékesítés kapcsán.³⁹ Ennek a mintájára kulturális javak kereskedelmét megakadályozandó rendszer felállítása hatékony megoldás lehetne a magukat részben ebből finanszírozó felkelőcsoportok/terszervezetek ellen.⁴⁰

2. A MEGTORLÁS LEHETŐSÉGEI: A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÁSKODÁS FEJLŐDÉSE

A 20. század folyamán nemzetköziesedés figyelhető meg a bűncselekmények felelősségre vonása terén mind az anyagi jogot, mind az eljárást tekintve. A második világháború után teremtették meg először a keretet az egyén büntetőjogi felelősségre vonásához nemzetközi szinten. A volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY) és a Ruandai Nemzetközi Törvényszék (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR) felállítása szintén fontos mérföldkönek

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49438&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (2018.01.29.)

³⁷ O'KEEFE: *i.m.*, 342. o.

³⁸ World Heritage in Danger <http://whc.unesco.org/en/158/> (2018.01.29.)

³⁹ The Kimberley Process <http://www.kimberleyprocess.com/en/about> (2018.01.29.)

⁴⁰ V. VLASIC, Mark: Islamic State sells 'blood antiquities' from Iraq and Syria to raise money, 2014 https://www.washingtonpost.com/opinions/islamic-state-sells-blood-antiquities-from-iraq-and-syria-to-raise-money/2014/09/14/49663c98-3a7e-11e4-9c9f-ebb47272e40e_story.html (2018.01.29.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

számított, de az igazán jelentős áttörés a Nemzetközi Büntetőbíróság létrehozása volt. Ennek célja egy olyan állandó nemzetközi bírói fórum biztosítása, amely egységes joggyakorlat alapján képes felelősségre vonni a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőit, s ily módon elrettentő erővel is bírhat. Joghatósága az alábbiakra terjed ki: háborús bűncselekmények, emberiesség/emberiség elleni bűncselekmények, népiirtás és agresszió.⁴¹

A kulturális javak rombolása, fosztogatása a háborús, illetve az emberiesség/emberiség elleni bűncselekmények kapcsán releváns. Bár gyakori eleme a szisztematikus etnikai tisztogatásnak is, mint az etnikumok között zajló konfliktusok legradikálisabb eszközének (elég akár a jugoszláv háborúkra, akár a náci Németország zsidó lakosság ellen elkövetett, a Kristályéjszakával elindított folyamatra, akár az örmény népiirtásra gondolni), és gyakran illetik a kulturális genocídium fogalmával,⁴² de Krstić perében az ICTY kimondta: „A nemzetközi szokásjog a genocídium fogalmát azokra a cselekményekre korlátozza, amelyek a csoport egy részének vagy egészének fizikai vagy biológiai megsemmisítését célozzák. Ezért egy emberi csoport csupán kulturális vagy szociológiai jellegzetességei elleni támadás annak céljából, hogy megsemmisítsék ezen elemeket, amelyek az adott csoport számára saját identitást nyújtanak és elkülönülnek a közösségtől, nem esik a genocídium fogalmi körébe.” Emellett viszont megállapította, hogy a kettő gyakran együtt jár, s így tekinthető a közösség fizikai megsemmisítése szándékának.⁴³

A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék Alfred Rosenberget, akit Hitler 1940-ben nevezett ki a "Einsatzstab Rosenberg" élére és a köztulajdonban levő kulturális értékek, illetve a zsidó tulajdonú gyűjtemények kifosztásával volt megbízva a megszállott országokban, többek között ezért, mint háborús bűncselekményért felelősségre vonta.⁴⁴ Az elkövetett cselekmények mértéke hatalmas volt: csak Nyugat-Európából legalább 21 903 műtárgyat gyűjtöttek be.⁴⁵

A kilencvenes évek jugoszláv háborúinak szörnyűségei újra előidéztek a kulturális javak rombolásáért, elkobzásáért, szándékos megkárosításáért való nemzetközi szintű felelősségre vonás igényét. Az ICTY Statútumának 3. cikk d) bekezdése biztosítja a jogalapot a felelősségre vonásra ebben a kérdésben.⁴⁶ Számos háborús bűnös elítélése kapcsán

⁴¹ KOVÁCS: *i.m.*, 570. o.

⁴² BEVAN: *i.m.*, 25-27. o.

⁴³ Prosecutor v. Radislav Krstić (Judgment) (ICTY Trial Chamber, Case No. IT-98-33-T, 2 August 2001) <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> 580. paragrafus (2018.01.29.)

⁴⁴ International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946 http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf 70-71., 114-115. o., (2018.01.29.)

⁴⁵ JOHNSON: *i.m.*, 123. o.

⁴⁶ „3. Cikk A háború jogának és szokásainak megsértése

A Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson olyan személyek ellen, akik megsértik a háború jogát és szokásait. Az ilyen jellegű szabályszegés magában foglalja, de nem korlátozódik kizárólag (...)

d) a vallási, jótékonyági és oktatási, a művészeti és tudományos célokra rendelt intézmények, történelmi emlékek, műtárgyak és tudományos termékek elkobzására, lerombolására vagy szándékos

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

megjelenik a kulturális örökség megsemmisítése, mint háborús bűntett. Itt a teljesség igénye nélkül csak néhány példát említenék. Dusko Tadic, az SDS (Szerb Demokrata Párt) egykori vezetője volt az első elítélt háborús bűnös, s többek között a Banja Luka térségében elkövetett nem-szerb vonatkozású kulturális és vallási szimbólumok megsemmisítéséért is felelősséget állapított meg nála a Törvényszék.⁴⁷

Slobodan Milosevic, Szerbia egykori elnökének vádiratában szintén szerepelt a boszniai muszlim, boszniai horvát, illetve egyéb nem szerb lakosság köz- illetve magántulajdona ellen irányuló szándékos és indokolatlan rombolása és kifosztása többek között Szarajevóban, amelyet nem indokolt katonai szükségesség. Ez magában foglalta dokumentumok kikényszerített aláírását, melyek a tulajdonjogról való lemondást igazolták, otthonok elpusztítását, illetve ezekhez a közösségekhez köthető vallási és kulturális épületek megsemmisítését (beleértve mecseteket, templomokat, könyvtárakat, oktatási épületeket és kulturális központokat).⁴⁸

Pavle Strugar, a JNA (Jugoszláv Néphadsereg) egykori tábornokát az ICTY ítéletében a dubrovnikai bombázások során az emberi áldozatok mellett az óváros történelmi épületeiben okozott széles körű, szándékos és indiszkrinatív kárért is felelősségre vonta.⁴⁹

A Nemzetközi Büntetőíróság alapító dokumentuma, a Római Statútum 8. cikk 2. b) (ix) paragrafusa a nemzetközi, 2. e) (iv) paragrafusa a nem-nemzetközi fegyveres konfliktusokban háborús bűntettként nevesíti az alábbiakat. *„Támadások szándékos indítása vallási, oktatási, művészeti, tudományos, vagy jótékony célú épületek, történelmi műemlékek, kórházak vagy olyan helyek ellen, ahol a betegeket és sebesülteket gyűjtik össze, feltéve, hogy azok nem katonai célpontok.”* Az első és eddigi egyetlen alkalom, hogy a Bíróság egy ügy során erre a paragrafusra hivatkozik, Mali kapcsán, Ahmad Al Faqi Al Mahdi ügyében merül fel, akit kilenc mauzóleum és egy mecset ellen, körülbelül 2012. június 30. és július 11. között indított szándékos támadással vádolták. 2017. szeptember 27-én hirdették ki ellene az ítéletet, 9 év börtönbüntetésre ítélték háborús bűntett társelkövetőként.⁵⁰

Ami a szerződéseken rögzített nemzetközi jogot illeti, a Hágai Egyezmény 28. cikke kriminalizálja az Egyezmény rendelkezéseinek megsértését, s a részes államokat szólítja fel az eljárás lefolytatására saját büntető jogrendszerük keretében. *„A Magas Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra nézve, hogy saját büntető jogrendszerük keretében*

megkárosítására” Melléklet az 1996. évi XXXIX. törvényhez A Nemzetközi Törvényszék Alapokmánya <http://www.complex.hu/kzldat/t9600039.htm/t9600039.htm> (2018.01.29.)

⁴⁷ Prosecutor v. Dusko Tadic (Opinion and Judgment) (ICTY Appeals Chamber Case No. IT-94-1-A, 15 July 1999 <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tj970507e.htm> (2018.01.29.)

⁴⁸ Prosecutor v. Slobodan Milosevic (amended indictment) ICTY Case No. IT-02-54-T http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm 42. pont, (2018.01.29.)

⁴⁹ Judgement in the Case the Prosecutor v. Pavle Strugar: Pavle Strugar sentenced to eight years' imprisonment, 31 January 2005 <http://www.icty.org/en/press/judgement-case-prosecutor-v-pavle-strugar-pavle-strugar-sentenced-eight-years%E2%80%99-imprisonment> (2016.02.27.)

⁵⁰ Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

*minden intézkedést megtesznek annak érdekében, hogy a jelen Egyezményt megsértő, vagy annak megsértését elrendelő személyeket, állampolgárságukra való tekintet nélkül, kinyomozzák és büntető vagy fegyelmi úton megbüntessék.*⁵¹ A cikk szerint korlátozottabb a védett kulturális javak köre, mint a fent említett esetekben, illetve a szerződő felek számára sok tekintetben szabad kezét ad az implementáció során.⁵²

Az Egyezmény II. Jegyzőkönyvének IV. fejezete ezen a téren is változást hozott. A nemzeti szintű bíraskodást a területi és a személyi hatály mellett a legsúlyosabb jogsértések⁵³ esetében az univerzális joghatóság érvényesítésének lehetőségével is kiegészítette, amennyiben az elkövető az ország területén tartózkodik.⁵⁴ Magyarországon egyébként a Btk. 153. paragrafus rendelkezik a védett tulajdon elleni támadás (indítása ilyen létesítmény ellen, vagy azokat, illetve közvetlen környéküket katonai célra veszi igénybe) büntettségéről a háborús bűncselekmények között, melynek mértéke öttől tíz évig, illetve öttől tizenöt évig (különleges vagy kiemelt védelem alatt álló javak esetében) terjedő szabadságvesztés lehet.⁵⁵

A kulturális javakban okozott kár emberiség/emberiség elleni bűntettként is értelmezhető, az ICTY többek között Milutinovic perében hivatkozott erre, megállapítva, hogy a vallási helyek, illetve kulturális műemlékek lerombolása politikai, faji, vallási alapon való üldözés kategóriájába eshet, ha annak feltételeit kimeríti (diszkriminál és az alapvető emberi jogokat megsérti).⁵⁶

ÖSSZEGRÉS

Jelen tanulmány első felében azt vizsgáltam, hogy nemzetközi szinten milyen, elsősorban jogi mechanizmusok léteznek a kulturális javak védelmére, amelyben az UNESCO, mint az ENSZ kultúráért felelős szakosított szerve elsődleges szerephez jut.

A második fejezet a kulturális javak ellen elkövetett cselekmények kriminalizálásának evolúcióját vizsgálta. Ezen a területen a második világháború után folyamatos fejlődés figyelhető meg, de a kilencvenes évek eseményei hoztak valódi áttörést, egyrészt felgyorsítva a nemzetközi szerződésekben foglalt jog fejlesztését, másrészt a volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntető Törvényszék joggyakorlatával számos vonatkozó kérdés-

⁵¹ Egyezmény, 28. cikk

⁵² O'KEEFE: i.m., 358-380. o.

⁵³ Ez az alábbiakat jelenti: 15. cikk 1. (...) a) kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat támadás célpontjává tesz; b) kiemelt védelem alatt álló kulturális javakat vagy közvetlen környéküket katonai cselekmény támogatására használ; c) az Egyezmény és a jelen Jegyzőkönyv értelmében védelem alatt álló kulturális javakban nagyfokú pusztítást végez, vagy azokat eltulajdonítja;

Forrás: Egyezmény, 15. cikk

⁵⁴ O'KEEFE: i.m., 358-380. o.

⁵⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, Különös Rész, XIV. Fejezet, 153. paragrafus http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV (2018.01.29.)

⁵⁶ Prosecutor V. Milan Milutinović Nikola Šainović Dragoljub Ojdanić Nebojša Pavković Vladimir Lazarević Sreten Lukić (Judgment), ICTY Trial Chamber, 26 February 2009 <http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf> par. 175, 204-210 (2018.01.29.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

ben precedenst teremtve. A Nemzetközi Büntetőbíróság felállításával, s alapító dokumentumában a vallási/művészeti/történelmi jelentőséggel bíró objektumok ellen elkövetett támadások háborús bűntettként való kriminalizálásával ez a szervezet válhat elsődleges szereplővé a felelősségre vonás terén.

Az elkövetők felkutatása, és nemzetközi bírósági fórum elé állítása egyrészt elrettentő erővel szolgálhat, másrészt erkölcsi elégtételt nyújthat az áldozatoknak. A Nemzetközi Büntetőbíróság előtt a mali konfliktus kapcsán Ahmad Al Faqi Al Mahdi ellen emelt vád ebből a szempontból előremutató és kiemelkedő jelentőségű, s talán a szíriai események felelőseinek elszámoltatása kapcsán is precedenst teremthet. Mindemellett a létező mechanizmusok és jogi keretek minél alaposabb implementálása (pl. fegyveres erők tudatosságának növelése, a védelmet biztosító jelzések használata és tiszteletben tartása), illetve a ratifikáló államok számának növelése (lásd például az 1954-es Hágai Egyezmény II. Kiegészítő Jegyzőkönyve) szintén kulcsfontosságú az emberiség közös értékeinek megőrzése érdekében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, Különös Rész, XIV. Fejezet, 153. paragrafus http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1200100.TV (2018.01.29.)
2. A kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelme tárgyában Hágában, 1954. évi május hó 14. napján kelt nemzetközi egyezmény, valamint az ahhoz csatolt jegyzőkönyv (a kulturális javak háborús idején megszállott területről való kivételének tilalma tárgyában)
3. Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket Kiegészítő és a Nemzetközi Fegyveres Összeütközések Áldozatainak Védelméről Szóló Jegyzőkönyv (továbbiakban: Genfi Egyezmények I. Kiegészítő Jegyzőkönyve) III. fejezet
4. Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket Kiegészítő és a Nemzetközi Fegyveres Összeütközések Áldozatainak Védelméről Szóló Jegyzőkönyv
5. BEVAN, Robert: *The Destruction of Memory, Architecture at War*, Reaktion Books, London, 2006
6. GERSTENBLITH, Patty: *The Law as a Tool for Cultural Heritage Preservation: The Case of Iraq and Afghanistan, Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation* ed. AGNEW, Neville – BRIDGLAND, Janet, College of Law Faculty Publications, Los Angeles, 2006
7. <http://www.icty.org/x/cases/milutinovic/tjug/en/jud090226-e1of4.pdf> par. 175, 204-210 (2018.01.29.)
8. International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946 http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf 70-71., 114-115. o., (2018.01.29.)
9. JOHNSON, Major John C.: *Under New Management: The Obligation to Protect Cultural Property during Military Occupation*, Vols. 190/91, Military Law Review, 2007
10. Judgement in the Case the Prosecutor v. Pavle Strugar: Pavle Strugar sentenced to eight years' imprisonment, 31 January 2005 <http://www.icty.org/en/press/judgement-case-prosecutor-v-pavle-strugar-pavle-strugar-sentenced-eight-years%E2%80%99-imprisonment> (2016.02.27.)

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

11. Judgment and Sentence ICC-01/12-01/15, International Criminal Court, Trial Chamber III, Situation in the Republic of Mali in the case of the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi. 27 September 2017
12. KOVÁCS Péter: Nemzetközi közjog. Osiris Kiadó, Budapest, 2011
13. Második Jegyzőkönyv a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről szóló 1954. évi Hágai Egyezményhez
14. Melléklet az 1996. évi XXXIX. törvényhez A Nemzetközi Törvényszék Alapokmánya <http://www.complex.hu/kzldat/t9600039.htm/t9600039.htm> (2018.01.29.)
15. MILLIGAN, Ashlyn: *Targeting Cultural Property: The Role of International Law*, Journal of Public and International Affairs, Volume 19, 2008
16. O'KEEFE, Roger: *Protection of Cultural Property under International Criminal Law*, Melbourne Journal of International Law, Vol. 11, 2010
17. Prosecutor v. Dusko Tadic (Opinion and Judgment) (ICTY Appeals Chamber Case No. IT-94-1-A, 15 July 1999 <http://www.icty.org/x/cases/tadic/tjug/en/tad-tj970507e.htm> (2018.01.29.)
18. Prosecutor V. Milan Milutinović Nikola Šainović Dragoljub Ojdanić Nebojša Pavković Vladimir Lazarević Sreten Lukić (Judgment), ICTY Trial Chamber, 26 February 2009
19. Prosecutor v. Radislav Krstic (Judgment) (ICTY Trial Chamber, Case No. IT-98-33-T, 2 August 2001) <http://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> 580. paragrafus (2018.01.29.)
20. Prosecutor v. Slobodan Milosevic (amended indictment) ICTY Case No. IT-02-54-T http://www.icty.org/x/cases/slobodan_milosevic/ind/en/mil-ai040421-e.htm 42. pont, (2018.01.29.)
21. Ratification and accession by the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and accession to, its First Protocol (The Hague, 14 May 1954) and its Second Protocol (The Hague, 26 March 1999) http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49438&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (2018.01.29.)
22. Second Protocol to the Hague Convention <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/armed-conflict-and-heritage/convention-and-protocols/1999-second-protocol/> (2018.01.29.)
23. Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. The Hague, 26 March 1999 <http://www.unesco.org/eri/la/convention.asp?KO=15207&language=E&order=alpha> (2018.01.29.)
24. *The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, U.S. Committee of the Blue Shield* <http://uscbs.org/1954-hague-convention.html> (2018.01.29.)
25. The Kimberley Process <http://www.kimberleyprocess.com/en/about> (2018.01.29.)
26. *UK to adopt Hague Convention to protect artefacts in war zones*, 2015 <http://www.bbc.com/news/uk-33213911> (2018.01.29.)
27. United States of America; Practice Relating to Rule 40. Respect for Cultural Property https://www.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v2_cou_us_rule40 (2018.01.29.)
28. V. VLASIC, Mark: *Islamic State sells 'blood antiquities' from Iraq and Syria to raise money*, 2014 <https://www.washingtonpost.com/opinions/islamic-state-sells-blood-antiquities-from-iraq-and->

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 1. szám

[syria-to-raise-money/2014/09/14/49663c98-3a7e-11e4-9c9f-ebb47272e40e_story.html](https://www.bbc.com/news/syria-to-raise-money/2014/09/14/49663c98-3a7e-11e4-9c9f-ebb47272e40e_story.html)

(2018.01.29.)

29. *World Heritage in Danger* <http://whc.unesco.org/en/158/> (2018.01.29.)